

Алла Віннічук
к. філол. наук, доцент
кафедри української літератури

ІМПРЕСІОНІСТИЧНА ПОЕТИКА НОВЕЛИ «ЦВІТ ЯБЛУНІ» МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Анотація. Проблема поетики прози Михайла Коцюбинського завжди перебувала у центрі наукових спостережень літературознавців. У статті на прикладі новели «Цвіт яблуні» досліджено особливості імпресіоністичної техніки прозописьма митця. Зосереджено увагу на полісмісловості новели, виокремлено її тематичні площини.

Ключові слова: імпресіонізм, новела, полісмісловість, психологізм, трагізм.

Annotation. The problem of the poetics of Mykhailo Kotsyubynskyi's prose has always been at the center of the scientific observations of literary critics. The article examines the peculiarities of the artist's impressionistic prose writing technique using the example of the novella «The Apple Blossom». Attention is focused on polysemanticity of the novel, its thematic planes are singled out.

Keywords: impressionism, novel, polysemy, psychologism, tragedy.

Художня спадщина Михайла Коцюбинського є важливою складовою розвитку українського літературного процесу межі ХІХ–ХХ століття. Творчий доробок митця неодноразово ставав об'єктом наукових зацікавлень В. Агеєвої [Агеєва 1994], Н. Калениченко [Калениченко 1984], Я. Поліщука [Поліщук 2010], О. Черненко [Черненко 1977]. Та все ж М. Коцюбинський завжди *актуальний*, тому є потреба нових прочитань і сучасного літературознавчого осмислення його творів.

Продовжуючи реалістичну традицію, М. Коцюбинський відображає у своїх творах зовнішні та внутрішні подробиці, бачені в житті, виступає як натуралістичний (пізніше психологічний) імпресіоніст, намагається змалювати найтонші й найглибші порухи людської душі. Дослідники Т. Гундорова [Гундорова 2006], С. Єфремов [Єфремов] вважають, що імпресіонізм М. Коцюбинського, як домінантна тенденція зображення свідомості, спрямований на повістування, що має відтінок «мозаїчного плетива» думок, почуттів, переживань. Особливі зміни відбуваються у його творчості на початку ХХ століття, коли сюжет відходить на другий план, а все підпорядковується одній меті – тонкому проникненню в психічний світ людини. Автор зосереджує увагу на глибоких переживаннях, які становлять основу творів. Письменник виробляє нові художні принципи зображення героя, «... він переходить від знаковості сюжету до знаковості мікрообразу – його смислотворчої сутності» [Коцюбинський 2008: 8]. Як завважував М. Зеров, «Коцюбинський був глибоким психологом; він дуже тонко описує психічний стан людини, дуже примітливо стежить за роздвоєм одного якогось настрою» [Зеров 2007: 240].

Письменник належить до тих митців, які філігранно опрацьовували кожену деталь, описувану в творі. У листі до видавництва «Вік» від 18 листопада 1902 року М. Коцюбинський писав: «Найприємніше в моїй роботі є обдумування. Тоді у мене все виходить надзвичайно яскраво, я багато переживаю, бачу, відчуваю, мене часто трясє пропасниця творчості, але на папір попадає заледве десята частина того, що маю в думках, усе виходить блідим і не задовольняє мене. Починаю писати тоді, як усе обдумаю» [Коцюбинський 1960: 93].

Єдність світоглядних орієнтирів автора і героя простежуємо в багатьох творах, та одним із найяскравіших зразків є новела «Цвіт яблуні» (авторське визначення – етюд). Цей імпресіоністичний твір є новим стильовим

кроком, що гармонійно поєднує традиції відомих європейських письменників-модерністів і новаторство М. Коцюбинського.

Н. Левченко зауважує, що в новелі відчувається мопассанівська проблематика психології творчості, шніцлерівський потік свідомості, гамсунівська увага до порухів людської душі і властива тільки для М. Коцюбинського заглибленість у надра підсвідомості, імпресіоністичний малюнок, який складається зі світлотіні, колористичних мікрообразів, символіки квітів [Коцюбинський 2008: 8].

Новелу «Цвіт яблуні» І. Франко назвав психологічною студією, «... яка виявляє руку великого майстра і незвичайно тонку обсервацію дуже складного психологічного процесу – враження письменника, у якого вмирає єдина дитина і якого фантазія при тім, всупереч його волі, нотує і складає всі деталі – як матеріал для майбутнього твору» [Поліщук 2010: 70]. Тема психологічної роздвоєності неодноразово розроблялася в світовій літературі, згадаймо хоча б «Творчість» Е. Золя, або «На воді» Г. де Мопассана.

У новелі порушено проблему співвідношення мистецтво – дійсність, розкрито його матеріалістичну природу й органічний зв'язок із життям, зацентровано на процесі зародження образів у митця. Автор стверджує думку, що справжнє мистецтво і життя – нерозривні.

Варто зауважити, що для твору характерна полісмісловість сюжету, яка є орієнтиром у полісмісловості свідомості людини. Адже, як зазначає А. Музичка, «... психічна індивідуальність і психічна суть людини... не представляє собою чогось єдиного, а навпаки є складним комплексом, при чому бувають випадки «подвійності» ... свідомості» [Черненко 1977: 64].

Полісмісловість новели представлена трьома тематичними площинами.

Перша тема – агонія й смерть дитини, відповідно до неї виписано першу площину свідомості – це переживання батька, який перебуває в кімнаті суміжній із тією, в якій помирає його донечка: *«Там, у жіночій спальні, вмирає моя дитина. Я ходжу вже третю безсонну ніч, чуткий, як настроєна арфа...»* [Коцюбинський 2008: 20]. Усі внутрішні переживання викликані враженнями від вигляду хворої дитини, поведінки дружини та лікаря. Вони підсилюються слуховими подразниками – *«здушеним присвистом у грудях»* [Коцюбинський 2008: 20], що то дужчає, то стихає, тим самим посилюючи напругу та хвилювання.

Важливе значення має фон, на якому відбувається подія – спочатку це кімната, яка *«... від світла лампи поділена на два поверхи – вгорі темний, похмурий, важкий»* – внизу *«залитий світлом, із ясними блисками і з сіткою тіней»* [Коцюбинський 2008: 20]. Чорне і біле, життя і смерть, сподівання і безвихідь ніби борються у свідомості героя. У його душі теплиться надія, що дитина видужає, буде здоровою, а смерть відступить. Та все ж погляд батька зупиняється на *«чорних вікнах»*, у які *«дивиться ніч, без кінця довгі, глибокі, чорні простори»* [Коцюбинський 2008: 20], хата здається йому, *«каютою корабля, що пливе...у чорному морі»* [Коцюбинський 2008: 20] – і знову розчарування, безвихідь, тривога. Його думки перериває звук калатала нічного сторожа, чоловік задумується над тим, *«... скільки віків будить воно нічну тишу своїм дерев'яним язиком, скільки людей, поколінь пережило»* [Коцюбинський 2008: 21]. Цей звук викликає в героя почуття *«зв'язку з далеким минулим, із життям пращурів»* [Коцюбинський 2008: 21]. Таким чином, автор зосереджує увагу наплинності часу.

Друга внутрішня тема має філософське спрямування, оскільки йдеться про переосмислення понять «життя» і «смерть». Ця тема розкриває процес пізнання, сприйняття і визнання законів буття. Герой розуміє, що смерть є

невід'ємною частиною буття, що радість і щастя можуть бути *«повиті сіткою тіней терпіння та смутку»*. Перед ранком враження героя починають змінюватися, з'являються посірілі вікна, його свідомість несподівано створює образи, раніше незнайомі герою: *«Я роблюсь занадто чутким, мої очі помічають те, чого раніш не бачили. Я бачу навіть себе; ...бачу своє серце, в якому немає найменшого горя»* [Коцюбинський 2008: 22]. Внутрішній голос переконує героя, що *«смерть – то й смерть, життя – то й життя»*, – це закон природи.

Батько переводить погляд на доньку, він *«помічає її гарячі і темні очі..., чорне волосся..., миле заплакане личко...»* і, не витримавши внутрішньої напруги, залишає будинок: *«Я не витримаю більше... Геть, геть із дому якомога швидше...»* [Коцюбинський 2008: 24]. Він виходить до саду. Враження від сонця, *«що встало і золотить повітря»*, від цвіту яблунь і щебету пташок різко контрастує з холодними чорними і сірими вікнами. На тлі цього контрасту батько заплакав – *«... чого не змогла зробити картина горя, те викликала радість природи»* [Коцюбинський 2008: 24]. Саме природа повертає його до спогадів про здорову, веселу і сповнену радості життя донечку: *«вона була така втішна..., я не забуду щастя дотику до її шовкових кучерів..., не забуду її душу, що дивилась крізь сині очі, – моєї душі, тільки далеко кращої, чистішої, невинної»* [Коцюбинський 2008: 24]. Перехід ночі до дня, темноти до світла сприяє змінам у свідомості героя.

Третя тема розкриває проблему психології творчості, вона сприяє усвідомленню поведінки батька-митця у трагічні для нього години. Він має інше *«Я»*, яке намагається вловити найменшу деталь: *«...щоб не забути...щоб нічого не забути... Все воно здасться мені...колись...як матеріал...Я це чую, я розумію, хтось мені говорить про це, хтось другий, що сидить в мені...Я знаю, що то він дивиться моїми очима, що то він ненажерливою пам'яттю письменника всичує в себе всю цю картину смерті на світланні життя ...Ох, як*

мені гидко...» [Коцюбинський 2008: 24]. Для психології творчості імпресіонізму характерне бачення дійсності по-іншому, «іншим оком», звільнившись від певних морально-етичних зобов'язань.

У новелі «Цвіт яблуні», незважаючи на трагізм відтворення події, звучить віра в силу життя. Ще в підготовчих записах письменника знаходимо, що серед горя, яке здається безпросвітним, гнітючим, все ж «вривається життя з його надіями, відчуттями, з імпульсами звірячими, егоїзмом – і все це разом сплітається у такій тонкій і штучній мережці» [Калениченко 1984: 69]. У творі мертве тіло маленької донечки стає для батька – підсвідомо, незалежно від його безпосередніх почуттів – чимось чужим, далеким. Він безмежно любив свою дівчинку, але ж не мертве тіло: *«Я дивлюсь на се воскове тіло, і дивний настрій охоплює мене. Я почуваю, що воно мені чуже, воно не має жодного зв'язку з живим організмом, у якому тече тепла кров, що я кохаю не те, що я сумую не за ним, а за чимсь іншим, живим, що лишилось у моїй пам'яті, відбилось там золотим промінням. А моя пам'ять, той нерозлучний секретар мій, записує сю безвладність тіла серед цвіту яблуні, і гру світла на посинілих лицях, і мій дивний настрій. Я знаю, нащо ти записуєш усе те, моя, мучителько! Воно здасться тобі... колись... як матеріал...»* [Коцюбинський 2008: 25]. Таким чином, М. Коцюбинський утврджує думку про переваги життя над смертю. Звідси й оптимістичне звучання твору, хоч усе в ньому сповнене великої і чистої печалі.

Отже, імпресіонізм М. Коцюбинського виявляється у надзвичайній тонкості психологічного заглиблення в усі сфери життя, що підлягали художньому осмисленню письменника.

Література

1. Агеєва В. Імпресіоністична поетика М. Коцюбинського. *Слово і час*. 1994. № 9–10. С. 11–17.

2. Гундорова Т. Франко не Каменяр. Київ : Критика, 2006. 352 с.
3. Сфремов С. Михайло Коцюбинський. Режим доступу : <https://diasporiana.org.ua/literaturoznavstvo/985-yefremov-s-mihaylo-kotsyubinskiy/> (дата звернення – 02.05.2023).
4. Зеров М. Українське письменство XIX століття. Від Куліша до Винниченка : (нариси з новітнього українського письменства). Дрогобич : Відродження, 2007. 566 с.
5. Калениченко Н. Михайло Коцюбинський. Нарис життя і творчості. Київ : «Дніпро», 1984. С. 69–73.
6. Коцюбинський М. Лист до видавництва «Вік» від 18.XI.1902 р. Матеріали до вивчення історії української літератури. Київ, 1960. Т. IV. С. 93.
7. Коцюбинський М. Збірка творів. Укладання та передмова Наталії Левченко. Харків : «Прапор», 2008. С. 20–25.
8. Поліщук Я. «І ката, і героя він любив...». Михайло Коцюбинський : літературний портрет. Київ : «Академія», 2010. 304 с.
9. Черненко О. Михайло Коцюбинський – імпресіоніст : образ людини в творчості письменника. Нью-Йорк, 1977. С. 63–66. Режим доступу : <http://surl.li/gtogo> (дата звернення – 03.05.2023).

*Крупка Віктор
к. філол.наук, доцент
кафедри української літератури*

ІНТЕРМЕДІАЛЬНІ АСПЕКТИ НАРИСУ «НА КРИЛАХ ПІСНІ (КАРТКА ІЗ ЩОДЕННИКА)» МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО

Анотація. У статті розкрито інтермедіальні аспекти нарису «На крилах пісні (картка із щоденника)» Михайла